

Salih Trako

DURARU'L-ḤUKKĀM SA MARGINALIJAMA BEOGRADSKOG MUFTIJE ALI EFENDIJE

U zbirci manuskripata Orijentalnog instituta u Sarajevu srazmjerno najveći broj djela je iz područja šeriatskog pozitivnog prava i pravne filozofije. Radeći na kataloškoj obradi ovih manuskripata našu pažnju je privuklo djelo pod br. 3989. Riječ je o šeriatsko-pravnom djelu *Duraru'l-ḥukkām fī šarḥi Gurari'l-ahkām* ("Biseri sudaca", komentar djela "Uzorci zakonskih propisa"). Oboje, i osnovno djelo i komentar, napisao je na arapskom Mulla Husraw, poznati pravnik, treći po redu šejhulislam osmanski iz doba vladavine sultana Mehmeda II Osvajača (vladao 1451-1481), između godine 877 i 883/1472 i 1478, kako je to već poznato, a utvrđeno je i na kraju ovog, a i ostalih primjeraka ovog djela koji se u Institutu čuvaju.¹⁾

Puno ime autora je Mulla Muhammad b. Feramerz b. 'Ali, poznatiji kao Mulla Husraw ili, kako navodi Mehmed Tahir, Husraw Muhammad efendi Siwasi-Mulla Husraw. Prema jednoj verziji, on potječe iz turkmenskog plemena Varsak, a rođen je u selu Kargin između Sivasa i Tokata u Anadoliji. Prema drugoj verziji, on je sin jednog francuskog oficira koji je primio islam. Treća verzija (Hodža Saduddina, poznatog osmanskog historioografa iz 16. stoljeća) kaže da je sin jednog obraćenika u islam. Neko vrijeme bio je muderris medrese Šah Melik u Edreni. Godine 832/1429. postao je kazasker (vojni kadija) Rumelije. Poslije smrti Hidir-beya,²⁾ glavnog kadije Istanbu-

1) U osmanskoj carevini "šeyhulislam" je bio visoki carski funkcioner, drugi po rangu u ministarskom koru, odmah iza "sadri-a zama" (ministra predsjednika). Nadležnost šeyhulisalama bila je izdavanje pravnih mišljenja (fetvi, decizija) o najvažnijim pitanjima u vjerskom i političkom životu zemlje, a uz to i vrhovni nadzor nad sudstvom i prosvjetom, dakle resor ministra pravde i prosvjete u Osmanskoj carevini. (Vid.: Šemsuddin Sami, *Qamus-i turki*, Istanbul 1317 (1899), str. 792.

2) Hıdır-bey (1407–1459) je poznati učenjak i pjesnik osmanski. Potomak je u svijetu poznatog duhovitog šaljiščine Nasruddin-hodže (Nasruddin-hodža je živio u 13. stoljeću u doba vladavine seldžučkih Turaka u Maloj Aziji, a umro je 1284. g. Na groblju u Akşehiru se nalazi njegovo uređeno turbe, a na kapiji se nalazi i jedna manja prostorija, spomen-muzej Nasruddinu na čijim zidovima se nalaze eksponati slika i Nasruddinovih anegdota). Hıdır-bey je po naređenju sultana Mehmeda Fatiha doveden iz Sivrihisara i postavljen za prvog kadiju Istan-

la, Mulla Husraw ga je zamijenio (863/1458), a uz to postao i muderris Aya Sofiya medrese. Prilikom jedne proslave postavljen je Mulla Kūrānī Ahmad Šemsuddin ef.³⁾ da sjedi caru s desne, a Mulla Husraw s lijeve strane, pa se na to Mulla Husraw uvrijedi i povuče se u Bursu. Fatih za to saznade i, da bi ga udobrovoljno, pozva ga u Istanbul i nakon smrti šejhulislama Mulla Fahrudina 'Agami, postavi ga na njegovo mjesto 865/1460. g.⁴⁾ Umro je 885/1480. g. u Istanbulu. Prenesen je u Bursu i sahranjen u dvorištu medrese koju je sam podigao. Izašao je na glas kao vrstan učenjak. Na njegovu nadgrobnom nišanu zapisane su ove riječi:

منبع علم و هنر وارث علوم خیر البیت
فاضل خورشید اثر صاحب الدرر و العبر
مولانا محمد خسرو

“Izvor znanja i umijeća; nasljednik znanja najboljeg čovjeka (Poslanika Muhammeda); učenjak kao sunce blagotvoran; pisac djela Durar i Gurar; naš mulla, učeni kadija Muhammad Husraw”.

Koliko je njegovu učenost cijenio i sultan Mehmed Fatih govori i ovaj sud koji je o njemu izrekao: “Zanimizim Abu Hanifesidir”. – On je Abu Hanifa našeg vremena.⁵⁾ U spomen na njega u Istanbulu je podignuta jedna džamija.⁶⁾

Mulla Husraw je napisao mnogo djela. Postoji verzija da je pisao po dva lista na dan, pa su iza njega ostala mnoga i vrijedna djela, a najpoznatija su:

1. *Mirqāt wa Mir'āt* – djelo i komentar toga djela iz područja šeriatsko-pravne filozofije, napisano 875/1470-71. Posvetio ga je Mehmedu Fatihu. Autograf tog dje-

bula. Zbog niskog rasta prozvan je “šilim tağarcığı” – torbica znanja. Njemu se pripisuje izum, da se pomoću brojčane vrijednosti “ebdžed” slova obilježavaju značajniji datumi – tarihi kod islamskih naroda, a to se smatra posebnom književnom vrstom za koju autor, pored učenosti, mora posjedovati poseban dar i smisao za kombinatoriku. Hıdır-bey je umro 863/1459. g. Istanbulska četvrt Kadi-köy je nazvana po njemu. (Više o Hıdır-beyu vid: Mehmed Tahir, Osmanlı muellifleri, I, 290 i Islam Ansiklopedisi, V, 471. O Nasruddin-hodži opširnije vid: Znyklopaedie des Islam, III, 946-948).

3) Ahmad Šemsuddin b. Ismail b. 'Utman al-Kūrānī (813-893/1416-1488) je jedan od najvećih učenjaka iz doba vladavine osmanskih sultana Murata II (vl. 1421-1451), Mehmeda II Fatiha (vl. 1451-1481) i Bajazida II (vl. 1481-1512). Između mnogih visokih položaja osam godina je bio na dužnosti šejhulislama, od 1480-1488. g., kao četvrti po redu šejhulislam osmanski, koji je na taj položaj došao iza smrti Mulla Husrawa. Kada je Fatih, prije dolaska na prijesto, boravio kao namjesnik (valija) u Manisi, Kūrānī mu je bio učitelj. Napisao je više djela iz područja tumačenja Kur'ana (tefsir), Islamske tradicije (hadis), šeriatskog prava (fikh), Umro je u Istanbulu 983/1488. g. i pokopan u haremu džamije koju je dao sagraditi u Yūksek kaldırım, sa lijeve strane stare tramvajske linije Aksaraj-Topkapı. O Mulla Kūrānī-ju vidjeti članak Ahmeda Ateša u Islam. ansiklopedisi VIII, 406-408.

4) O drugom po redu osmanskom šejhulislamu Mulla Fahrudinu 'Ağamī više vidjeti: dr A. Altunsu, Osmanlı şeyhulislamı, Ankara 1972, str. 4-5.

5) Nūmān b. Şabit (rođ. 80/699; umro 150/769. g.), veliki pravni učenjak, osnivač hanefijske pravne škole, općenito poznat kao Imam A'zam – najveći učenjak u vjerskim pitanjima. – Opširnije o njemu vidjeti: Znyklopaedie des Islam I, 96.

6) Vidjeti Islam ansiklopedisi V, 605; Dr A. Altunsu, Osmanlı şeyhulislamı, Ankara 1972, s. 6-7.

la se čuva u biblioteci Yeni Camii u Istanbulu. O ovom djelu napisao je glosu (hašiyah) između ostalih učenjaka i Mustafa Ejubić – Šejh Jujo iz Mostara.⁷⁾

2. Duraru'l-hukkām fī šarhi Ğurari'l-aḥkam

I ovo djelo je posvećeno Mehmedu Fatihu. Autograf djela čuva se u biblioteci Koprulu u Istanbulu.⁸⁾ Ovo djelo spada među najpoznatija djela iz oblasti šeriatsko-pravne prakse i imalo je vrlo široku primjenu u sudovanju u osmanskoj carevini, dakle i u našim krajevima. Podijeljeno je na glave (kitab – knjiga), koje se dalje dijele na poglavlja (bab), a poglavlja na odsjeke (fasl). Sadržajem ono pokriva sve oblasti fikha (šeriatskog prava). Da bismo dobili kakav-takav uvid u sadržaj djela, ovdje donosimo naslov glava:

Knjiga o čistoći i čišćenju	كتاب الطهارة
Knjiga o islamskoj molitvi – namazu	كتاب الصلوة
Knjiga o vjerskom porezu	كتاب الزكوة
Knjiga o postu	كتاب الصوم
Knjiga o hodočašću Kabe u Meki	كتاب الحج
Knjiga o vjerskom prinošenju žrtve (kurbana)	كتاب الاضحية
Knjiga o lovu	كتاب الصيد
Knjiga o klanju životinja	كتاب الذبائح
Knjiga o vođenju rata	كتاب الجهاد
Knjiga o obradi zapuštenih zemljišta	كتاب احياء الموات
Knjiga o pokuđenim djelima	كتاب الكراهية
Knjiga o braku	كتاب النكاح
Knjiga o dojenju i srodstvu po mlijeku	كتاب الرضاع
Knjiga o razvodu braka	كتاب الطلاق
Knjiga o oslobađanju robova	كتاب العتاق
Knjiga o skrbništvu	كتاب الولاء
Knjiga o zakletvama	كتاب الايمان
Knjiga o kaznama	كتاب الحدود
Knjiga o krađi	كتاب السرقة
Knjiga o opojnim pićima	كتاب الاشربة
Knjiga o prestupima	كتاب الجنائيات
Knjiga o krvarinama	كتاب الديات
Knjiga o globama	كتاب المعاقل

7) O Šejh-Juji kod nas je pisano u više navrata. Najiscrpnije o njemu vidjeti: dr Hazim Šabanović Mustafā b. Yūsuf Aiyūbī al-Mostārī, Prilozi za orijentalnu filologiju VIII–IX, Sarajevo 1960, str. 29-35; i Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima, Svjetlost, Sarajevo 1973., str. 390-410.

8) Bursali Mehmed Tahir, Osmanli müellifleri I, 292-293.

Knjiga o odbjeglom robu	كتاب الآبق
Knjiga o nestaloj osobi	كتاب المفقود
Knjiga o nahodčetu	كتاب اللقيط
Knjiga o nađenom predmetu	كتاب اللقطة
Knjiga o zavještanju imovine – vakufljenju	كتاب الوقف
Knjiga o kupoprodaji	كتاب البيوع
Knjiga o pravu prvokupa	كتاب الشفعة
Knjiga o poklonima	كتاب الهبة
Knjiga o zakupnini	كتاب الاجار
Knjiga o pozajmljivanju i posuđivanju	كتاب الهارية
Knjiga o pohranjivanju stvari	كتاب الوديعة
Knjiga o davanju u zalog	كتاب الرهن
Knjiga o uzurpiranju imovine	كتاب الغصب
Knjiga o upotrebi sile	كتاب الاكراه
Knjiga o ograničavanju i lišavanju prava	كتاب الحجر
Knjiga o davanju poslovne sposobnosti	كتاب المأذون
Knjiga o davanju punomoći	كتاب الوكالة
Knjiga o jamčenju	كتاب الكفالة
Knjiga o prenošenju prava na drugoga	كتاب الحوالة
Knjiga o trgovanju tuđim kapitalom	كتاب المضاربة
Knjiga o udruživanju u poslovanju	كتاب الشركة
Knjiga o davanju zemlje u zakup	كتاب المزارعة
Knjiga o davanju voćnjaka i vinograda u zakup	كتاب المساقات
Knjiga o parničenju	كتاب الدعوى
Knjiga o priznavanju i dokazivanju	كتاب الاقرار
Knjiga o svjedočenju	كتاب الشهادة
Knjiga o nagodbi i izmirivanju	كتاب الصلح
Knjiga o sudovanju i suđenju	كتاب القضاء
Knjiga o diobi	كتاب القسمة
Knjiga o oprukama	كتاب الوصايا

Ovdje su navedeni samo naslovi glava iz ovog djela. Ukupan broj tema koje se tretiraju, imajući u vidu dalju podjelu na poglavlja i odsjeke, iznosi 212. Njegovo djelo je bilo vrlo cijenjeno i imalo široku primjenu i u našim krajevima. To možemo zaključiti iz ovih činjenica: U Orijentalnom institutu u Sarajevu nalazi se 27 primjereka manuskripata ovoga djela. Svi ovi primjerci su vrlo brižljivo prepisani, a 12 ovih manuskripata predstavljaju krasne primjerke islamske kaligrafije i umjetničke izrade poveza, ukrašeni naslovnim vinjetama i drugim ukrasima visoke umjetničke vrijed-

nosti.⁹⁾ Gazi Husrevbegova biblioteka u Sarajevu ima također 21 primjerak ovoga djela. Vjerovatno je da i u drugim zbirkama orijentalnih rukopisa u našoj zemlji ima priličan broj primjeraka ovoga djela. U vezi sa gore spomenutim lijepim kaligrafskim primjercima (djela Durar) napominjemo slijedeće:

Poznato je da se u islamskom svijetu knjiga i poslije izuma štampe, dobrim dijelom širila prepisivanjem. Knjigu je prepisivao "hattat" – čovjek čije je zanimanje bilo to. Likovnu opremu knjige je izvodio "rassam" – minijaturist, a uvezivao ju je knjigovezac – "muğallid". Ovdje se podrazumijeva umjetnički opremana knjiga. I, ako je naručilac želio da ima estetski lijepo opremljenu knjigu, u radu na njoj su uzimala učešća tri umjetnika: kaligraf, minijaturist i knjigovezac. Razumije se da je u tom slučaju papir, tinta, koža i sav drugi mnogobrojni pribor morao biti izvanredne kvalitete. Cijena je morala biti najmanje važna, a bila je, razumije se, vrlo visoka. Naravno da su takvu knjigu mogli imati samo bogati. Jeftinija knjiga, ona koja je prepisivana bez umjetničkih pretenzija svakako je brojnija. Činjenica da se u našoj zemlji, uz sva stradanja knjiga u ratnim prilikama, požarima i drugim potresima vremena, sačuvalo, cijesimo, oko 50.000 rukopisa, rječito govori da je i u prošlosti knjiga bila kulturna potreba našega čovjeka. Pri tome treba imati u vidu osmanski sistem školovanja koji je omogućavao opismenjavanje u arapskom pismu i obrazovanje u smislu islamske obrazovanosti i kulture, u čemu je uzimao učešća muslimanski dio stanovništva ovih krajeva. Ostalo stanovništvo, kršćansko i jevrejsko, školovalo se u svojim konfesionalnim školama.¹⁰⁾

Nakon kratkih podataka o Mulla Husrawu i njegovu djelu Duraru'l-ḥukkām prelazimo na opis rukopisa tog djela koji se nalazi u Orijentalnom institutu (br. 3989).

Rukopis je u kožnom originalnom povezu sa "šemsama" utisnutim na sredini korica i preklopca (otrgnutog od korice), prilično očuvan. Papir potanak, gladak dobrog kvaliteta. Naslovna strana rukopisa ukrašena vinjetom izrađenom u zlatnoj boji sa upisanom "bismillom". Listova 351, veličine 20,5 x 14 cm, sa originalnom folijacijom. Na stranici 27 redaka, vel. 16,5 x 8,2 cm. Pismo "nestalik", positan, čitak. Tinta crna, a u naslovima crvena. Tekst uokviren tankim crvenim linijama. Tekst osnovnog djela (Ḡuraru-l-aḥkām) nadvučen crvenim crtama. Na početku rukopisa nalazi se pet nenumeriranih listova na kojima je ispisan kronogram od nepoznatog autora (tarih) o smrti Mulla Husrawa, koji glasi:

9) Pored arhitekture kao osnovne vrste umjetnosti kod islamskih naroda se njegovalo i zidno slikarstvo, rezbarstvo, reljefna umjetnost, umjetnička obrada kamena i druge vrste. Što se tiče kiparstva i slikarstva, poznato je da je islam, iz razloga očuvanja čistog monoteističkog poimanja Boga, prijekim okom gledao na vakanje i slikanje čovjeka i životinja (dok je slikanje biljnog svijeta mnogo njegovano). U pogledu slikarstva vremenom je ta oštrica otupila, dok je kiparstvo u islamskoj umjetnosti ostalo po strani sve do danas. Slikarski i kiparski genije islamskih naroda pored gore navedenih grana umjetnosti, iskazivao se i "praznio" i u kaligrafiji – posebnoj vrsti umjetnosti tj. u dekorativnom pisanju arapskog pisma; zatim u izradi arabesaka – minijatura sa floralnim motivima u naslovima knjiga – rukopisa i poglavlja u njima te u mudželitskom umijeću – umjetničkoj izradi poveza i uvezivanja knjiga. I u ovoj vrsti umjetnosti oni su dostigli vrlo visok domet, a posebno u kaligrafskom oblikovanju arapskog pisma ("ilm-i hatt ili fann-i hatt) stvorili su desetak osnovnih vrsta i više desetina podvrsta. U vezi s tim rastao je i smisao i želja za posjedovanjem estetski opremljene knjige, koja će služiti i kao knjiga, i kao umjetnički predmet i ukras.

10) Za raniji dugi period školovanja i prosvjeđivanja u našim krajevima je ponešto pisano, ali nema ni jedne monografije o toj temi koja bi svakako bila zanimljiva.

تاریخ وفات خسرو صاحب درر

ای دریغا ملک دینک خسروی

کیتدی دنیادن بیقلدی دین اووی

جاه دنیادن نه غم معزول ایسه

حق تعالی ویردی جاه اخیروی

اهل جنت جاهنک منشرینه

یازدیلر تاریخ جاه خسروی

Tarih (kronogram) o smrti Husrawa, pisca Durar-a:

O žalosti, car carstva vjere,

Ode s ovog svijeta, razori se kuća vjere.

Kakva je tuga ako je odvojen od časti ovoga svijeta? !

Uzvišena Istina mu je podarila čast drugoga svijeta.

Za dokument o postavljanju na položaju dostojanstvenika u raju.

Napisali su "tarih": Carski položaj!

Brojčana vrijednost slova **جاه خسروی** (carski položaj) iznosi 885 tj. hidžretska godina odgovara 1480. g. nove ere, tj. godini smrti Mulla Husrawa.¹¹⁾ Iza tariha slijedi nekoliko fetava šejhulislama Abu's-su'uda¹²⁾ te upozorenje na pogrešna mjesta u djelu od učenjaka Čivi-zade.¹³⁾

11) Ovaj isti "tarih" nalazi se na kraju drugog jednog primjerka ovoga djela (Orijent. inst. br. 3960), a uz to na istom mjestu zapisan je i slijedeći "tarih" na arapskom:

خسرو قد کان فی ایامه
جامعاً للعلم والفتوی معاً
مات فی شعبان یوم الجمعة
وهو مرحوم له تاریخه
عالمنا فی امر الفتوی قائماً
قائماً لیلاً نهاراً صائماً
فی فرائض العز کان قائماً
رحمة الله علیه دائماً

U svoje doba Husrev bijaše

Učenjak koji je samostalno izdavao "fetve".

Posjedovao je i znanje i sposobnost za "fetve"

Obnoć je klanjao, a danju postio.

Umrije jednog petka u mjesecu šabanu,

Zaspa u postelji časti i ugleda.

On je "merhum" koji ima svoj "tarih";

"Neka je trajna Božja milost na njega!"

Ni na jednom ovom "tarihu" autor se nije kazao, a vrlo je vjerovatno da oba "tariha" potječu od istog nepoznatog autora. Osim toga nalazimo i druge "tarihe" ne u pjesmi, nego u obliku jedne rečenice kao: مات رئیس العلماء "Umro je prvak učenjaka", ili u obliku jedne riječi – genitivne konstrukcije kao: تمام درر završetak Durara. Zbir brojčane vrijednosti svakog ovoga tariha –

(رحمة الله علیه دائماً - مات رئیس العلماء - تمام درر)

iznosi 885, tj. hidžretsku godinu smrti Mulla Hurawa (1480. g. nove ere).

12) Mehmed Abus'su'ud efendi (1490-1571) zv. Hodža Čelebi, poznati je učenjak, četrnaesti po redu šejhulislam osmanski. Tu je dužnost vršio 29 godina, u doba vladavine osmanskih sulta-

Nadalje je ispisan iscrpan sadržaj djela tj. sa navodom naslova i glava (knjiga-Kitab), poglavlja (bab) i odsjeka (fasl), sa oznakom broja lista na kome izlaganje određene materije počinje, a uz to i slijedeća zanimljiva bilješka:

ما فى هذه النسخة الشريفة فى اواخر بعض الحواشى اشير
 بلم و ع و م من محررات استاذنا المرحوم على افندى
 الاشتيبي المفتى ببلغراد المحمية نقلت بسيد خطى (!) من
 نسخته الشريفة المسماة بالدرر و الغرر رحمه الله تعالى
 رحمة واسعة و طاب ثراه و جعل الجنة مثواه .
 و الناقل درويش على الكاتب فى خدمة كتابته الراجسو
 اخوانه ان يستروا سقطاته بدامن من عفوهم .

“One bilješke u ovom časnom rukopisu na čijem se završetku nalaze kratice لم عم م potječu iz pera našeg učitelja preminulog Ali-efendije iz Štipa, muftije u bogomšticienom Beogradu, a prepisane su mojom rukom iz njegova vrijednog primjerka djela *Durar i Gurar* – neka mu Uzvišeni podari svoju obilnu milost, neka mu je zemlja laka i neka mu raj učini boravištem.

A prepisivač je derviš Ali, sekretar na službi kod njega, koji moli njegove prijatelje da mu pogreške prekriju skutom svoga oprosta.¹⁴⁾

Ovaj primjerak djela *Durar* nema bilješke o prepisu pa ostaje sada otvoreno pitanje gdje je, kada i od koga je prepisan.

Na zaštitnom listu na kraju stoji bilješka koja može biti od pomoći i u rješavanju pitanja prepisa ovog primjerka. Bilješka glasi:

قيمت كاغد مع مبلغ	مبلغ
٣٠٠	٢٨٠

هديه كاتب مصطفى افندى المرحوم عن قصبه غرغرفچه قد مات
 فى متروپچه رحمته عليه رحمة واسعة .

“Iznos 280. Cijena papira i iznos zajedno 300.

Poklon katiba preminulog Mustafa-efendije iz kasabe Grgurevci, umro u Mitrovici – neka je na njega obilna milost Njegova”.

na Sulejmana Kanuni (Zakonodavca, vl. 1520-1566 g.) i Selima II (vl. 1566-1574. g.). Napisao je mnoga prozna djela, a i pjesme na arapskom, turskom i perzijskom. Poznata je naročito njegova zbirka fetvi (pravnih decizija). Opširnije vid. Dr Abdulkadir Altunsu, Osmanli şeyhul-islamleri, Ankara 1972., str. 28-34.

13) Kodža Čivi-zade şeyh Mehmed Muhyiddin efendi (rod. 1476, umro 1547) poznati je pravni učenjak, jedanaesti po redu şeyhulislam osmanski. Između ostalih djela napisao je i zbirku-fetvi (fetwa međžmuasi).

Više o njemu vid: Dr. Abdulkadir Altunsu, Osmanli şeyhul-islamleri, Ankara 1972, str. 22-23.

14) Predzadnja riječ u ovoj bilješki je perzijska – dāmen-skut. Vrlo rijetko se susreću tuđice u čisto arapskom tekstu, a ako se koja gdje i nađe, nju je kao po pravilu, upotrijebio stranac – Nearap.

Iz ovih bilježaka doznajemo nekoliko činjenica važnih za našu kulturnu povijest, što nas je potaklo da se osvrnemo na ovaj primjerak djela:

1. Ovaj primjerak djela Durar je prepisan iz drugog primjerka što ga je posjedovao beogradski muftija Ali ef. Štipljanin, na kome je on lično pravio bilješke i davao svoja tumačenja određenih mjesta.

2. Prepisivač ovog primjerka je Derviš Ali, sekretar beogradskog muftije Ali ef. Štipljenina, koji je prepisao i marginalne bilješke, i citate iz mnogih drugih pravnih djela koji su se nalazili u primjerku Durara što ga je posjedovao beogradski muftija Ali ef. kao što je prenio i bilješke koje je na tom svom primjerku ispisivao spomenuti beogradski muftija osobno, kao svoje vlastito mišljenje i tumačenje određenih mjesta u djelu Durar.

3. Iz druge gore navedene bilješke, koja je bez datuma, ali je također pisana istom rukom kao i cio ovaj manuskript, može se izvesti slijedeći zaključak: Bilješku je bez sumnje zapisao prepisivač djela, spomenuti derviš Ali' a, budući smo utvrdili da je on prepisao ovaj primjerak Durara, iz bilješke dalje poznajemo i zaključujemo: Cijena usluge prepisivanja je iznosila 280 (akči); cijena papira i usluge prepisivanja zajedno je 300 (akči). Cijenu je platio izvjesni katib Mustafa ef. iz kasabe Grgurevci (danas selo kraj Sremske Mitrovice) koji je umro u Mitrovici. Budući se u bilješci za njega kaže da je preminuli, vjerovatno je da je naručilac prepisa umro u toku prepisivanja ovog primjerka.

Da sada vidimo šta u djelu ima od onoga što je u gornjim bilješkama naviješteno.

Prvo što udara u oči je to da je rukopis u cijelom djelu, to jest u tekst djela, i marginalne bilješke, pisan istom rukom kojom su pisane i bilješke koje smo gore citirali, a to znači da je prepisivač ovoga manuskripta zaista gore spominjani derviš Ali, sekretar beogradskog muftije Ali ef. Štipljanina. Nadalje na marginama se nalaze citati iz raznih pravnih djela i zbirki decizija, citati iz poznatih rječnika arapskog jezika u vezi s tekstom ovoga djela, a uz to i bilješke koje je beogradski muftija Ali ef. Štipljanin, kao učen pravnik pisao u svom primjerku Durara. (Od poznatih autora citiraju se Muḥammed al-Wānī (umro 1000/1591), Ahi Čelebi (umro 1013/1604. g.); 'Azmi zade (umro 1040/1630); Šurumbilālī (umro 1069/1659) i mnogi drugi). Prepisivač ovog manuskripta derviš 'Alī je to sve prenio iz rukopisnog primjerka što ga je posjedovao njegov učitelj beogradski muftija 'Ali ef.

Dobar dio marginalnih bilježaka, kako je već istaknuto, su upravo glose beogradskog muftije 'Alī ef. na pojedina mjesta u djelu Durar. Njih ima više od sto, a nalaze se na listovima: 24, 26, 27, 28, 38, 57, 67, 68, 74, 76, 89, 90, 100, 101, 102, 103, 106, 112, 114, 118, 119, 126, 131, 134, 144, 146, 142, 150, 166, 167, 176, 177, 183, 195, 197, 198, 199, 222, 224, 225, 226, 228, 231, 238, 239, 246, 255, 260, 269, 273, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 296, 298, 301, 303, 305, 306, 318, 319, 308, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 324, 325, 328, 330, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351.

Prepisivač Derviš 'Alī, iza citata, bilježaka svoga učitelja Ali ef. najčešće njegovo ime potpisuje skraćenicama, onako kako je u bilješci naznačeno, tj. sa ا ل د ع م (što najvjerovatnije znači: المرحوم على المفتي). Međutim, na desetak mjesta kaže sasvim decidno, bez skraćivanja, kao na kraju bilješke (1.27a) ovako:

كذا وجدته في درر على افندي المفتى ببلغراد

(Ovo sam našao u primjerku Durar-a Ali ef. muftije u Beogradu) ili (1. 102b):

لاستاذنا على المفتى نقل من خطه

Mišljenje našeg učitelja Ali ef., preneseno iz njegova rukopisa, ili (1. 103b):

نقلته من نسخة استاذنا على افندي المفتى ببلغراد

(Prenio sam ovo iz primjerka našeg učitelja Ali ef. muftije u Beogradu); ili (1. 344a):

كذا وجدته في نسخة استاذنا على افندي الاشتيبيسي
المأزون بالافتاء ببلغراد

(Ovako sam našao u primjerku našeg učitelja Ali ef. Štipljanina, nadležnog za davanje fetvi u Beogradu).

Odluka prepisivača (derviša Ali) da napiše gore spomenutu bilješku i ukaže na kratice kako će označavati citate svoga učitelja, jasno govori da ga je mnogo uvažavao; a njegov sud se mora poštovati jer sekretar muftije je morao također biti učen čovjek.

Postavlja se sada pitanje ko je beogradski muftija Ali ef. Štipljanin? Ni jedan od autora koji su se bavili pitanjima kulturne historije ovih krajeva ne spominju ga ni po imenu. Ovaj primjerak djela Durar koji je prepisao njegov sekretar šejh Ali (kako smo to iznijeli) jedini je izvor koji nas izričito obavještava, makar i nepotpuno, o ovoj ličnosti. Sada znamo njegovo ime, porijeklo, struku i zvanje, te da je i on uz ostale učene pravnike davao interpretacije na pojedina mjesta u djelu Durar. Kako ovaj manuskript Durar-a nema podataka o tome kada ga je derviš Ali prepisao, to po njemu ne možemo odrediti vrijeme kada je ovaj beogradski muftija živio.

Brusali Mehmed Tahir u svom djelu Osmanli muellifleri, u pasusu o Beograđaninu Muniri (cild II, str. 26), kaže pri kraju tog pasusa i ovo:

۱۰۲۹ تاریخنده درسفادته وفات ایدن علی افندی ده بلغراددن

یتیشن فضلاندرد. بو ذاتک شرح سراجیه ملایه حاشیه سی و فراعضده
مستقل متنی واردر.

"I Ali efendi, koji je umro u Carigradu 1029 (1620) je učenjak koji potječe iz Beograda. Ima zasebno djelo o šeriatskom nasljednom pravu i glosu na komentar djela Sirāḡiyyah od Mulle"¹⁵⁾

Brusali Mehmed Tahir slično je postupio u pasusu o Mostari Mahmud efendi, koji je bio kadija u Halepu. Pri kraju tog pasusa on veli:

15) Djelo o šeriatskom nasljednom pravu Al-farāiḡu's-sirāḡiyyah ili kratko Al-sirāḡiyyah napisao je Sirāḡuddin Muḡammad b. 'Abdurraḡīd as-Saḡāwandi (živio oko 600/1203. g.). Komentar toga djela napisao je Šihābuddin as-Siwāsi ili Mawlana Šihābuddin. Kada Mehmed Tahir kaže da je i 'Ali ef. iz Beograda učenjak koji je napisao glosu na komentar As-sirāḡiyyah od Mulle, svakako je mislio na komentar Mulla Šihābuddina Siwāsi. (Opširnije vid.: W. Ahlwardt, Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin, vierter Band, Berlin 1892, str. 196-197.)

“I Ahmed ef., pisac djela Fatawayi Ahmadiyyah je učenjak porijeklom iz Mostara”. Počesto a slično postupa i na drugim mjestima u svom djelu, čini se u slučajevima kada nema dovoljno podataka o ličnosti, pa je onda uzgred spominje.

Ako Mehmed Tahir govori upravo o ličnosti beogradskog muftije Ali ef., a nama se čini da je o njemu riječ, onda se podaci koje nam on pruža dopunjavaju sa ovim iz manuskripta koje smo iznijeli i donekle upotpunjavaju biografiju ove ličnosti. Prema onom što nam ova dva izvora pružaju znamo sada slijedeće:

Ali ef. je rođen u Štipu (Ištibi), vjerovatno polovinom 16. stoljeća, s pretpostavkom da je živio oko 70 godina. Bio je na položaju muftije u Beogradu, to jest muftija značajnog grada u sandžaku, a to znači da je morao biti vrlo obrazovan i sposoban pravnik. Napisao je, koliko se zasada zna dva djela iz područja šeriatskog nasljednog prava, i to jedno samostalno kome zasada ne znamo naziva i glosu na komentar djela Siragiyah. Tome sada treba također dodati marginalne glose na djelo Durar (o čemu je gore bilo riječi). Umro je u Carigradu 1620. godine.

Osim ovih oskudnih podataka o životu beogradskog muftije Ali ef. Štipljanina svi ostali podaci o njegovu životu, školovanju i kretanju u službi, zasada ostaju nepoznati.

Namjera nam je bila da prikazom manuskripta Durar, Mulla Husrawa, koje je dugi niz godina bilo korišteno u našim krajevima, otrgnemo od zaborava još jednog učenog čovjeka s ovoga tla. Namjera nam je također da ovim primjerom pokažemo da naši rukopisni fondovi orijentalnih djela sigurno kriju još dosta imena naših ljudi i njihovih pisanih djela. Ne bi se smjelo dopustiti da trajno ostanu u zaboravu naši zaslužni ljudi.

SUMMARY

Some cultural centres of Yugoslavia (such as Sarajevo, Belgrade, Zagreb, Skopje, Priština and others) possess a considerable number of manuscripts written in Oriental languages.

The richest collections of Mss are kept in Sarajevo (Gazi Husrev-bey's Library and Oriental Institute). These works include almost all branches of science but the major part of them deals with Islamic law and judicial philosophy. A number of manuscripts are written by renowned jurists whose works were often used as basis for life practice in the Balkans. The collection of manuscripts in Oriental Institute contains 27 copies of an large juristic work: "Duraru'l-hukkam", the author of which is the famous lawyer named Mulla Mohammad b. Faramerz, well-known by his other name Mulla Husraw the third of Sheik el-Islam Ottoman, from the reign of sultan Mehmed II Fatih (he ruled from 1451—1481).

Among these copies of "Duraru'l-hukkam" the most interesting one is that with marginal notes (registered in the Institute's Library under the number 3989). The notes were put down by the mufti of Belgrade Ali-effendi, an earlier native of Štip. This essay deals with that copy of "Durar". In addition, short biographical data about their author Mulla Husraw are given, too. The most important fact available in this copy is the possibility of completing the biography of Ali-effendi, about whom was known only (from the work Osmanli muelifleri Brusali of Mehmed Tahir that he was "scholar from Belgrade who died in Carigrad in 1029 (1620)."

This article presents to us, somewhat, a completed biography of another scholar from this country as well as some new data regarding the history of these lands.

